

Soltész Zoltánné

BIHARI N. ANDRÁS KÖNYVEI ÉS PEREGRINUS KORTÁRSAIRÓL FELJEGYZETT ÉLETRAJZI ADATAI

Bihari N. András a kolozsvári református kollégium azon tehetséges és ambiciózus diákjaihoz tartozott, akik később nem egyházi szolgálatban, vagy tanárként tevékenykedtek, hanem világi pályára léptek. Csak két ifjúkori verse jelent meg nyomtatásban s így neve nem szerepel a magyar írói életrajzi lexikonokban.

Tanulmányairól s élete fontosabb állomásairól Herepei János tudósít *A gyalui iskola régi mesterei* című tanulmányában. 1693 táján írta alá a kolozsvári református kollégium törvényeit s mint az intézmény alapítványos diákja folytatta tanulmányait. 1702-ben társai contrascribának választották, 1704-től kezdve a diákfőnöki, seniori tisztelet látta el. Nem sokáig, mert ugyanezen évben megvált a kollégiumtól, hogy a gyalui iskola rektoraként működjen. Gyalu a XVII–XVIII. században szerényebb szellemi központnak számított; iskolája szűkös keretek között látta el az alsófokú oktatás feladatait. Az egyetlen tanítóként alkalmazott rektorát többnyire a kolozsvári református kollégium diákjai közül választották ki. Bihari N. András rövid ideig tartó rektorsága után világi pályára lépett: Felsőbánya senátora lett.¹

Ifjúkori irodalmi próbálkozásainak első emléke az a latin nyelvű gyászvers, amely az 1702. március 20-án meghalt Tótfalusi Kis Miklós halotti kántáján jelent meg.² A halotti kárta a XVII–XVIII. században rendszerint nagyméretű, díszes kiállítású egyleveles nyomtatvány volt, amelyet azzal a céllal adtak ki, hogy sommázza és fenntartsa az elhunyt érdemeit. Tótfalusi Kis halotti kántája ennek a célnak csak részben felelt meg. Érdemeit a valóságnak megfelelően csak egykori pártfogoltja, a sorsát jól ismerő orvosa, Vízaknai Briccius György és nyomdája öt munkatársa méltatta a kántán. Csepregi Turkovics Mihály professzor bevezető szövege a tényeket elhallgató, látszólagos tárgyilagossággal ismertette életét, a kollégiumi diákok, osztálytanítók és nemes ifjak versezetei pedig többnyire csupán az iskolai verselési gyakorlat szintjén és személytelenül emlékeztetnek az elmúlásra.³ Nem kivétel ez alól Bihari N. András gyászverse sem, amit eredeti szövegében és magyar fordításban közlünk.⁴

Dialogismus

Fare, age, cur cantu rauco per prata Napaeae

Ingement vae, vae? Tristia fata iubent.

Tristia fata iubent, etenim Cillenia proles

Nunciat emeriti membra iacere viri.

Membra iacere viri, dolor, o, tam maximus eccur?

Tristia fata negant iam superesse virum.

¹ HEREPEI János, *A gyalui iskola régi mesterei*. Kolozsvár, 1947. 5–6.

² Egyetlen példánya a kolozsvári Farkas-utcai református templomban. Eredeti méretű hasonmását mellékletként közli: Tótfalusi Kis Miklós halotti kántája. Bp., 1978.

³ TOLNAI Gábor tanulmánya a Tótfalusi Kis Miklós halotti kántája című, idézett kiadványban, 13.

⁴ Tótfalusi Kis Miklós halotti kántája, i. m. 56–57.

Tompa nyögéssel mért jajgatnak a réti Napéák?

Ismétlik: jaj! jaj! Végzet akarja, sirasd.

Végzet akarja, sirasd: Cyllenia sarja jelenti:

Férfit-embernek tagjai nyugszanak itt.

Tagjai nyugszanak itt — mért oly nagy a bánat, a sírás?

Mert nem hagyja a sors élni, virulni tovább.

1704 áprilisában, már kollégiumi senior korában írta Bihari N. András második emlékező versét, amely Csepregi Turkovics Mihály halotti kártáján jelent meg.⁵

Egykori könyvei közül a kolozsvári református kollégium nagykönyvtárában maradt fenn egy kötet. Ezt a P 268 jelzetű könyvet — a benne lévő bejegyzés szerint — 1702. június 29-én szénaverősi Hintzel Simon erdélyi szász diák ajándékozta Bonyhai Simon Györgynek (1673–1737). A később kitűnő szónokként és erdélyi református püspökként ismert Bonyhai Simon György tanulmányait Kolozsvárott kezdte, majd az enyedi kollégiumban folytatta. Egy ideig a fogarasi iskola igazgatója volt, majd 1699-ben külföldre távozott tanulmányai folytatására. Előbb az oderafrankfurti, ezt követően a franekeri egyetem hallgatója volt. 1701-ben Utrechtben, Londonban és Oxfordban járt. 1702 szeptemberében már Kolozsvárott volt és ekkor ajándékozta a Hintzeltől kapott könyvet Bihari N. Andrásnak, aki akkor a kollégiumban a contrascriba tisztséget viselte.⁶ Bonyhai Simon György számos más könyve később Gegesi Nemes Gábor marosvásárhelyi lelkész könyvtárába került.⁷

1. Bihari N. András most ismertető könyveiről Herepei Jánosnak sem volt tudomása. Feltehetően azért, mert ezek nem erdélyi gyűjteményekben, hanem Apponyi Sándor Hungarica-könyvtárában maradtak fenn. E gyűjtemény katalógusa 2352. tételszámon írja le a magát Stephanus Aegopolitanus Ungarus-nak nevező leideni egyetemi hallgató „De justificatione” című disszertációját (Leiden, 1700),⁸ amely nem szerepel Szabó Károly Régi magyar könyvtárában.⁹ A katalógus névmutatója szerint a szerző Kecskeméti István.¹⁰ Szabó Károly bibliográfiájának III. kötetében az alkalmi verset írók névmutatójában szerepel egy Kecskeméti H. István, aki üdvözlő verset írt Diószegi Sámuel „De nomine novo” című disputációjához, amely 1698-ban Franekerben jelent meg.¹¹ Ennek az alkalmi versnek az alapján tartja nyilván Pintér Gábor Kecskeméti H. Istvánt „(1698) egyetemi hallgató Franekerben” megállapítással.¹² Szerzőnk feltehetően ezzel a Kecskeméti H. Istvánnal azonos. Bihari N. András a neve mellé bejegyezte, hogy „vivit in Eccl'a Czepléd 1712.”

Ugyanígy járt el Bihari a könyveiben közreműködőként szereplő számos kortársa esetében is. Az üdvözlő verset író Füleki Andrásról bejegyezte, hogy „Professor Patakini 1712.” Megállapítása helyes, mert a Debrecenben, majd Leidenben tanult Füleki András

⁵ Egyetlen példánya a kolozsvári Farkas-utcai református templomban. — TÖRÖK István, *A kolozsvári ev. ref. collegium története*. I–III. Kolozsvár, 1905. I. köt. 97. — *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*. III. Művelődési törekvések a század második felében. Herepei János cikkei. Szerk.: KESERŰ Bálint. Bp.—Szeged, 1971. 213–214.

⁶ HEREPEI, *A gyalui iskola*, i. m. 5. — *Adattár*, III. 434–435.

⁷ JAKÓ Zsigmond, *Írás, könyv, értelmiség. Tanulmányok Erdély történelméhez*. Bukarest, 1976. 240.

⁸ APPONYI, Alexander, *Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften*. I–IV. München, 1903–1927.

⁹ SZABÓ Károly, *Régi magyar könyvtár*. I–III. Bp., 1879–1898.

¹⁰ APPONYI, i. m. IV. köt. 422.

¹¹ RMK III. 4085. és 887. l.

¹² *Régi magyarországi szerzők*. Összeáll.: SZABÓ Géza közreműködésével PINTÉR Gábor. Bp., 1989. 178. (továbbiakban: PINTÉR Gábor).

1711–1717 között a sárospataki református kollégium professzora volt és az iskola rövid történetét is megírta.¹³

Pontos információ a possessor-bejegyzés is: „Andr. Bihari donabat Claris. Andr. Zilahi Claudiop: 1700.” Az ajándékozó Zilahi Sebes András nem jelentéktelen szerepet játszott Erdély szellemi életében. Előbb bizonyára Zilahon, majd a kolozsvári református kollégiumban tanult s emlékverset írt az 1690. március 28-án elhunyt Tolnai F. István kolozsvári professzor halotti kártájára.¹⁴ 1698. augusztus 10-től Franekerben folytatta tanulmányait, majd hazatérve Bánffy György kormányzó udvari papja volt. 1711-től a kolozsvári református kollégium professzora s elnöke volt annak a bizottságnak, amely Tótfalusi Kis Miklós műhelyének felszereléséről 1711. december 21-én leltárt készített a Supremum Consistorium számára.¹⁵ 1714-től Gyulafehérvárott az oda menekített sárospataki kollégium igazgatója s egyetlen tanára. Innen vándorolt 1716. december elején az ismét elüldözött kollégiummal Marosvásárhelyre, ahol a helyi alsó fokú iskola beolvasztásával a később nagyjelentőségűvé vált marosvásárhelyi kollégiumot megszervezte.¹⁶

Zilahi Sebes András irodalmi munkásságát is kifejtett. Az 1699-ben Franekerben megjelent disszertációján kívül gyászbeszédeket és gyászverseket írt — többek között — Pápai Páriz Ferenc temetésére és egy igen terjedelmes gyászverset gr. Bethlen Sámuel halálára.¹⁷

Bihari és Zilahi Sebes András kapcsolata közös kollégiumi éveik alatt alakulhatott ki, amikor ez utóbbi 1696. március 3-tól 1698. június 3-ig a kolozsvári református kollégium könyvtárőri teendőit is ellátta.¹⁸ Nem lehetetlen, hogy ez a könyvtárosi tevékenység adta az ötletet Biharinak ahhoz, hogy könyveibe saját nevét és kortársai fontosabbnak tartott életrajzi adatait bejegyezze. Hogy Zilahi Sebes András számára milyen fontos volt a könyv, azt a síremlékének szimbolikus díszé — nyitott könyv — is bizonyítja.¹⁹

2. Bihari most ismertetendő második könyve már Szabó Károly bibliográfiájában is szerepel. Szerzője Debreceni Szabó István (megh. 1710) református esperes, aki debreceni tanulmányai után 1695 tavaszától egy évig Nagykőrösön volt rektor, majd 1696. augusztus 29-én a franekeri egyetemen iratkozott be. Itt védte meg 1697 szeptemberében „De paternitate Abrahami universalis” (RMK III. 3989, jelzete App. H. 2343) című disszertációját, amely 1696-os téves impresszummal jelent meg. Bihari saját példányában ki is javította a megjelenés dátumát 1697-re. A címlapra írt possessor-bejegyzésében csak azt közölte, hogy a füzetet Kolozsvárott kapta: „Andr. Bihari dono dabatur Claudiopoli.” A praeses Campegius Vitringa professzorról feljegyezte, hogy „obiit 1722”, a szerzőről pedig, hogy „obiit 1709 in Ecclia Turiensi in Peste”. Ez az adata eltér az eddig ismerttől, mely szerint Debreceni Szabó István 1710-ben Rakamazban halt meg.²⁰

Az üdvözlő verset írók valamennyiéhez fűzött Bihari hosszabb-rövidebb megjegyzést. Az első közöttük a görög vers szerzője, Técsi János, akit írói lexikonaink nem tartanak számon. Neve csupán Szabó Károly RMK III. kötetének az alkalmi versírókat felsoroló

¹³ SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*. I–XIV. Bp., 1891–1914. III. köt. 863. hasáb.

¹⁴ Egyetlen példánya a kolozsvári Farkas-utcai református templomban. *Adattár*, III. 330. — Zilahi Sebes András életét ismerteti: TÖRÖK István, i. m. I. köt. 99–103.

¹⁵ JAKÓ Zsigmond, *Erdélyi féniks. Misztótfalusi Kis Miklós öröksége*. Bukarest, 1974. 375–384.

¹⁶ KONCZ József, *A marosvásárhelyi evang. reform. kollégium története*. Marosvásárhely, 1889. 145–149. — *Adattár*, III. 332.

¹⁷ ZOVÁNYI Jenő, *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. 3. jav. és bőv. kiad. Szerk.: LADÁNYI Sándor, Bp., 1977. 705. — *Adattár*, III. 329–333. — Zilahi Sebes Andrást két levelében is említi Apta András peregrínus. I.: *Peregrínuslevelek 1711–1750. Külföldön tanuló diákok levelei feleki Sándornak*. *Adattár* XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. VI. Szerk.: KESERŰ Bálint. Szeged, 1980. 80–81.

¹⁸ TÖRÖK, i. m. III. köt. 323. — *Adattár*, III. 257., 330.

¹⁹ *Adattár*, III. 261.

²⁰ ZOVÁNYI–LADÁNYI, i. m. 139. — PINTER Gábor, i. m. 72.

névmutatójában szerepel.²¹ Bizonyára azonos azzal a Técsi Jánossal, akinek marosvásárhelyi tanári tevékenységéről Koncz József a következőket közli: „1694. ápr. 23.–1696. Az eklézsia ünnepélyes meghívás után ápril 6-án küldött utána Enyedre. 20-án tartotta az exitust és 23-án beköszöntött... Két évi szolgálat után a belgiumi akadémia ment, honnan két és fél év múlva tért vissza, 1699. év elején.”²² Életrajzához Bihari azt közli, hogy „obiit in Beresztelke 1710.” (Maros-Torda vármegye).

A szerzőt ugyancsak verssel üdvözlő Nádudvari P. Péter (megh. 1726) szászvárosi református lelkészre vonatkozó Bihari-bejegyzések helyesek, de csak ismert adatokat tartalmaznak: „vivit in Ecclā Saxopolitana”, majd később hozzáfűzve: „obiit ibidem Año 1726.”²³ Nem teljesen pontosak a Bagosi Márton református lelkészről bejegyzettek: „1713 vivit in Ecclā Bócs, penes fluviū Hernát, duct9 Onadinū”, mert Bagosi 1711-től volt ónódi lelkész.²⁴

A következő vers írója Szőnyi Gergely. Nem azonos azzal a Szőnyi K. Gergellyel, akiről csak a *Partiumi Könyvesházak 1623–1730* című kiadvány ad hírt a következő életrajzzal a debreceni könyvtárnak könyvet ajándékozók névsorában: „1693-tól tógátus Debrecenben, 1704-ben senior, 1705–1708-ig nagykőrösi rektor, majd Franekerben tanult. További sorsát nem ismerjük.”²⁵

A peregrinustársaihoz üdvözlő verset író Szőnyi Gergelyt két ilyen kis munkája alapján tartja nyilván az RMK III. névmutatója,²⁶ továbbá Pintér Gábor (1696–1697) egyetemi hallgató Franekerben” szöveggel.²⁷ A rá vonatkozó bejegyzés: „obiit in Peste 1710”. Halála évében azonban Bihari nem lehetett bizonyos, mert a Bagosi Mártonhoz írt versével kapcsolatban azt jegyezte be, hogy 1709-ben halt meg Széken, tehát az egykori szamosújvári járásban.²⁸

Magyari Kósa Péter (megh. 1720) református superintendens életútja eléggé ismert,²⁹ de annak nem találtuk nyomát, hogy a Komárom megyei Császári községben is működött, amint azt Bihari feljegyezte: „vivit ultra Danub: in Ecclā Császári, Episcop9 ibid. 1714.”, majd későbbi írással: „obiit ibidem 1720.”

A következő versíró, Bátorkeszi F. Jánost Pintér Gábor említi „(1696) ref. lelkészjelölt Franekerben” szöveggel nyilván e kis műve alapján.³⁰ A versét közreadó füzet — mint már említettük — téves impresszummal (1696) jelent meg, helyes dátuma 1697. Bátorkesziről Bihari azt közli, hogy a Hajdú megyei Nánás lelkészeként működött: „vivit in Ecclā Nánás.”

3. Bihari N. András többi nyomtatványa nem szerepel Apponyi Sándor Hungarica-katalógusában, de Szabó Károly valamennyit leírta. Így Bagosi Márton „De typico Abrahami conjugio” (Franeker, 1697. RMK III. 4033, jelzete App. H. 2777.) disszertációját is, amelyet nevezett auctor és respondensként védett meg a franekeri egyetemen Hermann Alexander Röel professzor, praeses előtt, akiről Bihari bejegyezte, hogy „obiit 1718.” A szerző neve mellé pedig az előző füzetben olvasható bejegyzésétől kissé eltérően a következőket írta: „vivit in Ecclā Bócs, penes fluviū Hernát, 1713 ductus Onadinū.”

²¹ RMK III. 887. I. — Természetesen nem azonos az 1696-ban meghalt Técsi S. Jánossal. L.: *Adattár*, III. 114. — PINTÉR Gábor, i. m. 394.

²² KONCZ, i. m. 56.

²³ SZINNYEI, i. m. IX. köt. 518. hasáb. — ZOVÁNYI-LADÁNYI, i. m. 420. — *Adattár*, VI. 404. — PINTÉR Gábor, i. m. 262.

²⁴ SZINNYEI, i. m. I. köt. 337. hasáb. — ZOVÁNYI-LADÁNYI, i. m. 37. — PINTÉR Gábor, i. m. 15.

²⁵ *Adattár* XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. XIV. Szerk.: KESERŰ Bálint. Bp.—Szeged, 1988. 297.

²⁶ RMK III. 3989. és RMK III. 4033. és 887. I.

²⁷ PINTÉR Gábor, i. m. 387.

²⁸ RMK III. 4033.

²⁹ SZINNYEI, i. m. VIII. köt. 311–312. hasáb. — PINTÉR Gábor, i. m. 235.

³⁰ PINTÉR Gábor, i. m. 27.

Ezt a disszertációt Técsi Mihály ajándékozta Biharinak: „Andr. Bihari dono dabat D. Mich. Técsi Claudiopolii.” Técsi alumnustársa volt Biharinak a kolozsvári református kollégiumban 1702-ben s ő is latin gyászverset írt Tótfalusi Kis Miklós halotti kártájához.³¹ 1710-ben az oderafrankfurti egyetem hallgatója.³² Ekkor jelent meg újabb alkalmi verse Toldi W. Miklós disszertációjában.³³ Técsi Mihály és Toldi W. Miklós kapcsolata is a kolozsvári református kollégiumban alakult ki, ahol Toldi akkor a „kicsinyek tanítója” volt, amint ezt a Tótfalusi Kis Miklós halotti kártájához írt emlékező versének aláírása jelzi. Técsi Mihály ellenőrként, majd 1716-tól könyvtárőrként szolgált a kollégiumban, később kancellista lett.³⁴

Említést érdemel, hogy Tóth István *Múzsák fellegetára* című kötetében a Tótfalusi Kis Miklós halotti kártájához írt gyászvers szerzője Técsi L. Mihályként szerepel.³⁵ Ha ugyanis ennek a versnek a szerzője a Técsi L. Mihály névalakot is használta, akkor az ő disputációja jelent meg 1710-ben Utrechtben.³⁶

A Bagosi disszertációba Bihari még további bejegyzéseket írt. Úgy látszik jól ismerte az egyik üdvözlő verset író Szilágyi Péter (megh. 1723) nagyenyedi tanár életét, aki egykor kolozsvári kollégiumi társa volt.³⁷ E füzetben arról tájékoztat róla, hogy „vivit in N. Sajó 1713” „Professor Enyediensis creat9 1714”, majd később „obiit 1723. 11. August.” Megállapításai közül az első új adat, mely szerint Szilágyi Péter 1713-ban feltehetőleg Nagysajóban élt.³⁸

Problematisz viszont az „Obiit Iuvenis Redive ex Belgio” bejegyzés Nádudvari Sámuel neve mellett, mert az ismert két Nádudvari Sámuel közül az idősebb, a pelsőci református lelkész 1740 körül halt meg, az ifjabb, a később katolizált nagyenyedi református lelkész pedig 1754-ben halt meg.³⁹

A következő két versíró későbbi működése során jelentős tevékenységet fejtett ki Erdélyben s így életútjuk jól ismert. Ezért nem jelent újdonságot a Zoványi P. György (1656–1758) református püspökről feljegyzett „vivit Somlyo vix duct9 Zilahinū”,⁴⁰ valamint a marosvásárhelyi, majd szászvárosi református prédikátorról, Nádudvari P. Péterről (megh. 1726) beírt „vivit Saxopolii” bejegyzés.⁴¹ A Szőnyi Gergely neve mellett olvasható „obiit in Zek 1709” megállapításról pedig már volt szó.

4. Bihari N. András újabb füzeté Diószegi Sámuel (megh. 1713) diószegi református lelkész „De nomine novo ex Esa. LXII. vers 2.” (Franecker, 1698. RMK III. 4084, jelzete App. H. 2780) című disputációja, amelyet nevezett auctor és defendensként tartott 1698. június 18., 20. és 21-én a franekeri egyetemen. Diószegi Sámuel életéről két adatot jegyzett be Bihari: „vivit in Eccla Patria 1712”, majd „obiit 1713. men. Junio.” Ez utóbbi problematisz, mert Szinnyei szerint Diószegi 1713. március 8-án, a Zoványi-Ladányi lexikon szerint 1713. március elején hunyt el.⁴²

³¹ Adattár, III. 149. — Szövegét latinul és magyar fordításban közli: Tótfalusi Kis Miklós halotti kártája, i. m. 82–83., továbbá magyar fordításban: Jakó, Erdélyi fények, i. m. 423.

³² PINTÉR Gábor, i. m. 394.

³³ RMK III. 4722.

³⁴ TÖRÖK, i. m. III. köt. 323.

³⁵ TÓTH István, *Múzsák fellegetára. A kolozsvári latin nyelvű humanista költészet antológiája*. Bukarest, 1977. 193.

³⁶ RMK III. 4744.

³⁷ SZINNYEI, i. m. XIII. köt. 909. hasáb. — ZOVÁNYI-LADÁNYI, i. m. 605. — PINTÉR Gábor, i. m. 383.

³⁸ LIPSZKY Joannes, *Repertorium locorum obsectorumque... Transylvaniae*. Buda, 1808. II. 98.

³⁹ SZINNYEI, i. m. IX. köt. 520–522. hasáb. — ZOVÁNYI-LADÁNYI, i. m. 420. — PINTÉR Gábor, i. m. 262.

⁴⁰ SZINNYEI, i. m. XIV. köt. 1902. hasáb. — ZOVÁNYI-LADÁNYI, i. m. 708–709. — PINTÉR Gábor, i. m. 442.

⁴¹ SZINNYEI, i. m. IX. köt. 518. hasáb. — ZOVÁNYI-LADÁNYI, i. m. 420. — PINTÉR Gábor, i. m. 262.

⁴² SZINNYEI, i. m. II. köt. 890. hasáb. — ZOVÁNYI-LADÁNYI, i. m. 152. — PINTÉR Gábor, i. m. 78.

A címlapra írt „Andr. Bihari dono dabat Claris. Joh. Szilágyi Püspökini 1703” bejegyzés szerint az értekezést az a Püspöki Szilágyi János református lelkész (szül. 1631) ajánlódokozta Biharinak, akinek 1660 előtti életútja eléggé ismert. Nagyváradon tanult, 1652–1654 között Nagybányán rektor, majd a leideni, utrechti, ismét a leideni és végül a franekeri egyetem jogi karának hallgatója. 1657-ben hazatért. Előbb Nagyecsedén, 1659-ben Nagybányán rektor, 1660-tól Nagyváradon lelkész. A török által még ez évben megszállt városból menekülnie kellett. A szakirodalom lehetségesnek tartja, hogy ő volt az a Püspöki János, akit a Szatmár vármegyei protestáns rendek 1679-ben, majd az 1683. évi kassai országgyűlésre követül küldtek.⁴³ Herepei János néhány könyvéről is hírt adott.⁴⁴ Bihari bejegyzése új adat életrajzához: arról tájékoztat, hogy 1703-ban még élt.

A további bejegyzések közül az első három a praesesek halálozási dátumát közli: e szerint Johannes van der Waeyen „obiit 1701”, Campegius Vitringa „obiit 1722” és H. A. Röel professor „obiit 1718”.

Az üdvözlő versek írói közül Nádudvari Sámuel neve mellett ismétlődik a már említett „Obiit Iuvenis Redive ex Belgio” megjegyzés. Figyelmet érdemel viszont a Turi Katona Jánosra vonatkozó két bejegyzés: „vivit in Ecclia Böszörmény”, majd „obiit 1713. mens. August.” Turi Katona János neve ugyanis írói életrajzi lexikonokban nem szerepel. Az RMK III. is csak ezt a kis munkáját tartja számon.⁴⁵

Bihari e füzetbe írt utolsó bejegyzése a Szőnyi B.-ként megnevezett versíróról közli, hogy „obiit in Peste 1710”. Ez a megállapítás is új életrajzi adat. Szőnyi B. neve ugyanis eddig csak az RMK III. mutatójában és Pintér Gábornál található az ugyanezen az üdvözlő versen alapuló szöveggel: „(1698) egyetemi hallgató Franekerben.”⁴⁶

5. Bihari N. András következő füzete id. Soós Ferenc (1670–1720) erdélyi református püspök ifjúkori munkája, a „De prima veritate” című, két részből álló terjedelmes disszertáció, amelyet mint auctor és defendens 1698 februárjában a franekeri egyetemen védett meg (Franeker, 1698. RMK III. 4085., jelzete App. H. 2782). A praeses Campegius Vitringa neve mellett ismétlődik az „obiit 1722” bejegyzés. Az ugyancsak a címlapon lévő possessor-bejegyzés szerint a disszertációt Kolozsvárott maga a szerző ajándékozta Biharinak: „Andr. Bihari dono dabat Claris. Author. Claudiopoli”.

Bihari nyomon követte az ifjúkorától ismert Soós Ferenc munkásságát, aki az ő kollégiumi tanulmányai idejében volt senior. Soós Ferenc gr. Bethlen László és losonci Bánffy Péter patrónusai költségén 1696-tól a franekeri egyetemen folytatta tanulmányait.⁴⁷ 1698. évi hazatérése után előbb mint gr. Bethlen László udvari papja, 1700-tól mint kolozsvári lelkész, 1710-től a kolozs-kalotaszegi egyházmegye esperese, végül 1717-től, mint az erdélyi egyházkerület püspöke működött. Több magyar nyelvű munkát publikált, köztük a pestisről írt népszerű könyvét.⁴⁸

Meg nem valószínűsítése ellenére is Soós Ferenc nagyjelentőségű munkájaként érdemel említést az 1718. évi püspöki előterjesztésében kifejtett iskolai reformterve, amelyben — többek között — a tankönyvek egységesítésére, a nyilvános vizsgák és az iskolai színjátászás fontosságára hívta fel a figyelmet.⁴⁹ Neve mellett e füzetben a következők olvashatók

⁴³ *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. II. Apáczai és kortársai — Herepei János cikkei.* Szerk.: KESERŰ Bálint. Budapest—Szeged, 1966. 110–113. — SZINNYEI, i. m. XI. köt. 283–284. hasáb. — ZOVÁNYI-LADÁNYI, i. m. 491. — PINTÉR Gábor, i. m. 308.

⁴⁴ *Adattár, II.* 106–108, 111., 176. — *Florus-kötetét leírja: KEVEHÁZI Katalin — MONOK István Régi könyveink és kézirtaink katalógusai. XVI. századi könyvek.* (Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Bibliothecaria Tom. IX. Fasc. 3. Szerk.: KARÁCSONYI Béla.) Szeged, 1986. Nr. 117.

⁴⁵ RMK III. 880. I.

⁴⁶ RMK III. 887. I. — PINTÉR Gábor, i. m. 387.

⁴⁷ *Adattár, III.* 367.

⁴⁸ SZINNYEI, i. m. XII. köt. 1300. hasáb. — *Adattár, III.* 366–374. — ZOVÁNYI-LADÁNYI, i. m. 551. PINTÉR Gábor, i. m. 355.

⁴⁹ TÖRÖK, i. m. I. 115–117. — *Adattár, III.* 372–375.

tők: „vivit in Ecclā Claudiopolit. 1712.”, később pedig „Episcop⁹ Transylvaniae obiit ibid. 1720. Mens. Júlýo.” A közlés helyes, mert Soós Ferenc 50 éves korában 1720. július 19-én halt meg.⁵⁰

E füzetben sem hiányoznak az üdvözlő verset írók neve mellől Bihari bejegyzései. A Zoványi P. György református püspökre vonatkozó közlések nem pontosak: „vivit in Ecclā Somlyoiensi 1712”, majd „duct⁹ Zilahinū 1715”. Nevezett ugyanis 1700-ban Szilágy-somlyón lelkész, 1708-ban a szilágyi egyházmegye jegyzője. 1711-től esperes és 1712-ben ment Zilahra lelkészi szolgálatra.⁵¹ Helytálló viszont a Nádudvari P. Péter neve mellett az immár harmadik változatban beírt „vivit in Ecclā Saxopolitana 1712” bejegyzés.

A disszertáció második részében a címlapon ismétlődik Röel professzor neve mellett az „obiit 1718”. Fontosabb az üdvözlő verset író Dévai Csáki Miklósról vonatkozó megá-lapítás: „vivit in Transylv. in Hid3ég” (?). A kevésbé ismert Dévai Csáki Miklósról ugyan- is életrajzi adatokat nem sikerült találnunk. Csupán Gulyás Pál⁵² és Pintér Gábor⁵³ köz- li róla e disszertációban közölt verse alapján, hogy Franekerben volt 1698-ban egyetemi hallgató.

Bihari N. András két további kis könyvét Vámfalusi Márton (megh. 1710) kolozsvári kántortól kapta. Vámfalusi idősebb volt Biharinál; 1686 táján írta alá a kollégiumi törvé- nyeket Kolozsvárott a református kollégiumban és lépett az iskola felsőbb évfolyamaiba. Mint tanárai által becsült alapítványos diák ő is latin gyászverset írt az 1689. május 25-én elhunyt Szathmárnémeti Mihály kolozsvári pap és kolozsmonostori esperes temetésére, amely nevezett halotti kántáján meg is jelent.⁵⁴

Vámfalusi önálló működését a gyalui iskola rektoraként kezdte 1690 táján. 1693 elején tért vissza Kolozsvárra, ahol előbb, mint a Farkas-utcai református templom kisegítő kán- tora, majd kántora működött. 1696. február 11-én kelt nyugtája az első olyan ismert irat, amelyen már kántorként szerepel.⁵⁵ 1710. augusztus elején bekövetkezett haláláig ezt a tiszte-t töltötte be.⁵⁶ Bihari valószínűleg kántori működése alatt került vele kapcsolatba.

Vámfalusi Márton könyvtárának egyik kötetét Herepei János ismertette a kolozsvári református kollégium nagykönyvtárából. Az akkor B 224 jelzeten őrzött könyvet Csepregi Turkovics Mihály igen meleg szavakkal dedikálta Vámfalusinak 1698. július 3-án.⁵⁷ Ap- ponyi Sándor kiadatlan hungarica-kötetei között két olyan disszertáció van, amely egykor Vámfalusi tulajdona volt s az ő ajándéka-képpen került Biharhoz. Mindkettőbe a mega- jándékozott jegyezte be a következőket: „Andr. Bihari donatus à Dño Martino Vámfalusi Cantore Claudiopolit.”

6. Az egyik nyomtatvány Pelsőczy Kovács János (1672–1749) „Tremendum vindic- tae divinae monumentum in... memoriam Ananiae et Sapphirae” című, két részből álló disszertációja (Utrecht, 1699. RMK III. 4153., jelzete App. H. 2784). A szerző és respon- densként megnevezett Pelsőczy Kovács János 1699. február 15-én védte meg munkáját az utrechti egyetemen. Az 1748-tól az erdélyi egyházkerület püspökeként tevékenykedő Pelsőczy Kovács életútja elég részletesen ismert.⁵⁸ Itthoni tanulmányai és rövid kápláni működése után 1697–1700 között az oderafrankfurti, utrechti, leideni és végül a franekeri egyetemen képezte tovább magát. 1700 őszén tért haza s Keresztési Sámuel főispán, gu- berniumi tanácsos és tartományi főbiztos udvari papja lett.⁵⁹ 1702-ben felsőszentmihályi,

⁵⁰ *Adattár*, III. 374.

⁵¹ SZINNYEI, i. m. XIV. köt. 1902. hasáb. — ZOVÁNYI-LADÁNYI, i. m. 708–709. — PINTÉR Gábor, i. m. 442.

⁵² GULYÁS Pál, *Magyar írók élete és munkái*. Új sorozat I–VI. Bp., 1939–1944. IV. köt. 585–586. hasáb.

⁵³ PINTÉR Gábor, i. m. 77.

⁵⁴ Példány a kolozsvári Farkas-utcai református templomban. *Adattár*, III. 217. és 300.

⁵⁵ *Adattár*, III. 300–301.

⁵⁶ *Uo.* 311.

⁵⁷ *Uo.* 302.

⁵⁸ SZINNYEI, i. m. X. köt. 731. hasáb.

⁵⁹ ZOVÁNYI-LADÁNYI, i. m. 466. — PINTÉR Gábor, i. m. 292.

két év múlva magyarigeni lelkészként ismert. 1717-ben a gyulafehérvári egyházmegye esperessé választotta, 1748 novemberétől püspök.⁶⁰ Úgy látszik tehát, hogy eddig nem ismert állomáshelyéről tudósít Bihari bejegyzése: „vivit in Ecclā Eger 1712.”

E füzetben aránylag kevés a bejegyzés; csupán a második részben olvasható néhány megállapítás két üdvözlő verset íróról. Az egyik Szederkényi István, akiről csupán Pintér Gábor közli a következőket: „(1699) egyetemi hallgató Leidenben”.⁶¹ E megállapítás bizonyára nem a most tárgyalt kiadványon, hanem Solymosi Nagy Mihály (1673–1729) református esperes disszertációján (Leiden, 1699) alapul, amelyben ugyancsak van Szederkényitől egy üdvözlő vers.⁶² Bihari azt közli Szederkényiről, hogy „obiit in Peste 1710.”

Szederkényi a Pelsőczy Kovács Jánost üdvözlő versét Rimaszombati Kis Istvánnal közösen írta, akinek az 1699-ben megjelent két alkalmi versén kívül olyan — jóval korábbi — műveket is tulajdonítanak, amelyeket nyilván ifj. Rákóczi Zsigmond Rimaszombati István nevű udvari papja írt.⁶³ Ez utóbbi életútját és irodalmi munkásságát 1615 tájától 1680. február 22-ig Herepei János ismertette.⁶⁴ 1642. szeptember 24-én iratkozott be a sárospataki kollégiumba, majd Terebesen rektor. A Rákócziak támogatásával jutott a leideni egyetemre 1643. március 7-én. 1646-ban Rákóczi Zsigmond prédikátora. Egyike volt azoknak a tekintélyes papoknak, akik megerősítették az 1673. évi radnóti zsinat végzését Dési Márton enyedi professzor és társai ügyében, amelyet Apafi fejedelem 1680. február 22-én írt alá.

Rimaszombati Kis Istvánról úgy látszik az egyetlen életrajzi adat Bihari közlése: „vivit Bényeini 1713.” E szerint bizonyára a Zemplén megyei Erdőbényén élt, amely egykor a Rákóczi-család birtokaihoz tartozott.

7. A Vámfalusitól ajándékozott második füzet Solymosi Nagy Mihály „De tentationibus Jesu servatoris hominum” című, két részes disszertációja (Leiden, 1699. RMK III. 4138., jelzete App. H. 2785), amelyet nevezett auctor és defendensként védett meg. Solymosi Nagy hazatérve 1712-ben Nagyteremiben, majd Déván lelkészkedett, ahol 1713-ban esperessé választották. 1715-ben Vízaknán, 1723-ban Szatmáron lelkész, majd egy év múlva ugyanitt lett esperes.⁶⁵ Fenti adatok alapján megállapítható, hogy Bihari N. András elég jól ismerte életét s bejegyzései ez alkalommal is pontosak: „vivit in Ecclā Teremi 1712, eodē Aō duct⁹ Dévainu”, majd későbbi írással: „1723. ductus Szathmarin.”

A Pelsőczy Kovács János neve mellé írt megállapítás megismétli a már korábban idézett bejegyzést: „vivit in Ecclā Eger 1712.” A disszertáció második részében Szederkényi István nevénél az „obiit 1710 in Peste”, Rimaszombati Kis István nevénél pedig a „vivit in Ecclā Bényeinsi 1713” megállapítás ismétlődik.

8. Bihari N. András további könyveit már nem ajándékként kapta, de többnyire ezekbe is beírta a korábbi tulajdonos nevét. Az egyik ilyen kis füzet Felvinczi István református lelkész „De angelo goele seu vindice” (Frankfurt a.d. Oder, 1695. RMK III. 3937, jelzete App. H. 2769) című disszertációja. Ez is önálló alkotásnak tekinthető, mert Felvinczi auctor és defendensként védte meg munkáját 1695. november 16-án Johann Christoph Becmann teológiai professzor előtt az oderafrankfurti egyetemen. Felvinczi életéről kevés adat maradt fenn. A debreceni kollégiumban tanult, ahol 1689. február 25-én írta alá a kollégium törvényeit. Debrecen városához és volt tanáraihoz való kötődését mutatja, hogy disszertációját — többek között — e város tanácsának, három főbírájának, valamint több debreceni tanárának ajánlotta. Külföldi tanulmányai még másfél évre sem terjedtek:

⁶⁰ ZOVÁNYI-LADÁNYI, i. m. 466.

⁶¹ PINTÉR Gábor, i. m. 372.

⁶² RMK III. 4138.

⁶³ RMK III. 2823, 2842, 3051, 4138, 4153. — SZINNYEI i. m. XI. köt. 1003. hasáb. — PINTÉR Gábor, i. m. 321.

⁶⁴ Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. I. Polgári irodalmi és kulturális törekvések a század első felében. Herepei János cikkei. Szerk.: KESERŰ Bálint. Bp. — Szeged, 1965. 555–557.

⁶⁵ SZINNYEI i. m. XII. köt. 1223–1224. hasáb. — ZOVÁNYI-LADÁNYI, i. m. 549. — PINTÉR Gábor, i. m. 354.

1694. augusztus 4-én iratkozott be a franekeri, 1695. november 11-én az oderafrankfurti egyetemre, de ugyanezen év december 3-án már hazaindult. Ezután csak annyit tudunk róla a lexikonokból, hogy a Bihar megyei Beregböszörmény lelkészeként halt meg.⁶⁶ Bihari bejegyzése „obiit morbo Phrenetico in Ecclā Böszörmény” csak halála okával ismertet meg.

Az öt üdvözlő vers szerzője közül háromnál olvasható Bihari bejegyzése. Vízaknai Briccius György (1668–1720) nevénél „vivit Claudiopoli 1713”, majd az „obiit ibidem 1720”. A neves kolozsvári orvos, főbíró és naplóíró — Bánffy György gubernátor orvosa — biográfiájához e bejegyzések új adatokat nem szolgáltatnak.

Más a helyzet Rimaszombati Mihály esetében. A rá vonatkozó bejegyzések — „vivit in Ecclā Miskolcz 1712”, majd „obiit ibidem 1717” — alapján ugyanis két azonos nevű szerző különböztethető meg egymástól. Az egyik az az 1633-ban született református lelkész, akiről legrészletesebben a Zoványi–Ladányi lexikon tájékoztat.⁶⁷ Nagyvárad tanulmányai után 1658. május 15-én a bázeli s még ez évben a heidelbergi egyetemre iratkozott be. Innen Zürichbe távozott. 1660 és 1665 között a groningeni, a leideni, a franekeri, majd ismét a leideni egyetem hallgatója, ahol 1665. májusában a teológia doktorává avatták.

Ezzel a Rimaszombati Mihállyal nem azonos az 1717-ben Miskolcon meghalt református esperes, amint erre a lehetőségre a Zoványi–Ladányi lexikon is utal. Bihari bejegyzései alapján ugyanis egyértelműen megállapítható, hogy az 1695-ben Oderafrankfurtban megjelent üdvözlő vers szerzője 1712-ben Miskolcon volt lelkész és ugyanott halt meg 1717-ben.

A következő bejegyzés arra derít fényt, hogy miért nem fejtethet ki jelentős irodalmi tevékenységet Zalányi Boldizsár oderafrankfurti egyetemi hallgató. Kevés adat maradt fenn róla. Binder Pál *Utazások a régi Európában* című kiadványa közli három levelét özv. Teleki Mihályné Vér Judithhoz, amelyben beszámol az 1690-ben meghalt erdélyi kormányzó Pál nevű fiának európai peregrinációjáról.⁶⁸ Az első levél 1695. szeptember 28-án Boroszlóban, a második 1695. október 15-én az Odera melletti Frankfurtban, a harmadik 1697. február 20-án Franekerben kelt. Zalányi hűséges kísérője volt Teleki Pálnak s nemcsak az addigi élményeiről, hanem Teleki Pál további terveiről is tudósított leveleiben. Bihari feljegyezte róla, hogy „obiit in Cracco 1706.”

Ez a fűzet Zentelki István (megh. 1704) református lelkész könyvtárából került Biharihoz: „Andr. Bihari ex theca Claris. zentelki” tudósít a possessor-bejegyzés. Zentelki is a kolozsvári református kollégiumban folytatta tanulmányait, de Bihari előtt, mert 1690-ben már a seniori tisztelet töltötte be. A következő évben Zilahon rektor. 1693-ban az utrechti, 1694. július 30-tól pedig a franekeri egyetem hallgatója.⁶⁹ Vízaknai Briccius György naplója szerint 1695. december 3-án indult haza és 1696 februárjában érkezett Erdélybe.⁷⁰ Alig egy hónap múlva gr. Teleki Mihály udvari papja Kővárhosszúfaluban. 1698-ban Szentjóbbon lelkész, majd Tulkára került, ahol 1704-ben megölték.⁷¹

Bihari N. András bizonyára ismerte Zentelkinek a neves kolozsvári személyiségek — Szathmárnémeti Mihály kolozsvári lelkész és kolozsmonostori esperes, valamint Tolnai F. István kolozsvári kollégiumi professzor — halálára írt gyászversét, valamint azt az üdvözlő versét, amelyet Zentelki 1693-ban írt Huszti Szabó István debreceni tanár és főorvos

⁶⁶ ZOVÁNYI-LADÁNYI, i. m. 197. — PINTÉR Gábor, i. m. 102.

⁶⁷ Az RMK III. névmutató a 885. lapon Rimaszombati Mihály néven az 1695-ben Franekerben (RMK III. 3935) és az ugyanezen évben Oderafrankfurtban (RMK III. 3937) megjelent két üdvözlő verset említi, akárcsak SZINNYEI, i. m. XI. köt. 1003. hasáb. — L. még: ZOVÁNYI-LADÁNYI, i. m. 511. és PINTÉR Gábor, i. m. 321. (Rimaszombati Mihály 1. és Rimaszombati Mihály 2. néven).

⁶⁸ BINDER Pál, *Utazások a régi Európában. Peregrinációs levelek, útleírások, útinaplók (1580–1709)*. Bukarest, 1976. 141–147.

⁶⁹ SZINNYEI, i. m. XIV. köt. 1792. hasáb. — ZOVÁNYI-LADÁNYI, i. m. 704. — PINTÉR Gábor, i. m. 440.

⁷⁰ BINDER, i. m. 138.

⁷¹ ZOVÁNYI-LADÁNYI, i. m. 704.

értekezéséhez.⁷² Tény, hogy Zentelki disszertációja is fennmaradt Bihari könyveinek most ismertett együttesében.

9. Zentelki István említett munkája „De tentatione Domini Jesu in deserto” címmel 1695-ben Franekerben jelent meg (RMK III. 3936, jelzete App. H. 2772) A két terjedelmes részből álló disszertációt a szerzőként feltüntetett Zentelki Campegius Vitringa és H. A. Röel praeseses előtt védte meg 1695. októberében a franekeri egyetemen. Az 1. rész címlapján Vitringa professzor neve mellett ismétlődik az „obiit 1722.”. Zentelki nevénél pedig a halála körülményeiről tájékoztató „occisus a Ráscianis Tulkaini 1704” bejegyzés olvasható.

A disszertáció második részében nem jelentek meg üdvözlő versek. Így ennek címlapján csak Röel professzor neve mellett szerepel a szokásos „obiit 1718” megállapítás. E füzet a Bátai könyvtárból került Bihari tulajdonába. „Andr. Bihari ex theca Clariſſi Bátai.

A Bátai családnak két György nevű tagja volt Kolozsvárott lelkész a XVII. század második felében és mindketten irodalmi munkásságot is kifejtettek. Az apa, Bátai B. György 1667-ben halt meg.⁷³ A Bihari tulajdonába került könyvek viszont mind 1667 után jelentek meg, így csakis a fiú, Bátai P. György (1662–1698) gyűjteményéből származhatnak.

Bátoi P. György ugyanúgy a kolozsvári református kollégium diákja volt, mint Bihari, de jóval korábban: 1684-ben már a seniori tisztelet látta el. 1685. október 24-től a franekeri, 1687. július 30-tól a leideni egyetem, majd ismét a franekeri egyetem hallgatója. Ez sem volt utolsó külföldi tartózkodási helye, mert 1689. november 13-án az oderafrankfurti egyetemre iratkozott be. 1690-ben tért haza s egy év múlva kolozsvári lelkésznek választották.⁷⁴ Később elsőpapként működött Kolozsvárott s e mellett az egyházmegye jegyzője és főkurátora tisztségét is betöltötte. Sárpataki Mihály főkurátor halála után neki adták át az eklézsia ládájának kulcsait a kolozsvári református konzisztórium 1694. július 8-án hozott határozata értelmében.⁷⁵ Tótfalusi Kis Miklós *Mentsége* utal arra, hogy az ifjú Bátoi P. György peregrinust Tótfalusi Kis 70 tallérral támogatta.⁷⁶ Halotti kártáját pedig ingyen nyomatta ki, mivel kötelezte magát arra, hogy az „ecclesiasticusok” (ha kik meghalnak) számukra ajándékon nyomtatok chartát.⁷⁷

Bátoi P. György külföldi tanulmányai idejében két teológiai témánál respondeált.⁷⁸ „De agno paschali vero Christi typo” című disszertációja pedig 1689-ben Franekerben jelent meg.⁷⁹ Alkalmi versei és beszédei közül a legerjedelmesebb a Kendeffi János birtokos nemes halálára írt gyászbeszéde.⁸⁰ Buzgó könyvgyűjtőként alakította ki értékes gyűjteményét, amelyet a kolozsvári református kollégium könyvtárára hagyott.⁸¹ Öt kisebb füzet azonban gyűjteményéből Bihari N. András tulajdonába került.

10. Közülük a legkorábbi Veszprémi P. István erdélyi református lelkész „De arbore scientiae boni & mali” című disputációja (Utrecht, 1693. RMK III. 3830, jelzete App. H. 2767), amelyet auctor és defendens minőségben 1693. szeptember 2-án és 6-án adott elő az utrechti egyetemen. Értekezését — többek között — atyjának, Veszprémi B. István erdélyi református püspöknek ajánlotta. Utrecht Veszprémi P. István külföldi tanulmányútjának utolsó állomása volt; korábban Groningenben, majd Franekerben volt az egyetem hallgatója. Hazatérése után Lécfalván, majd Kézdivásárhelyen lelkész. 1705-től csenge-

⁷² RMK III. 3807.

⁷³ SZINNYEI, i. m. I. köt. 664. hasáb. — ZOVÁNYI-LADÁNYI, i. m. 56. — PINTÉR Gábor, i. m. 26.

⁷⁴ SZINNYEI, i. m. I. köt. 664. hasáb. — ZOVÁNYI-LADÁNYI, i. m. 56. — PINTÉR Gábor, i. m. 26.

⁷⁵ Adattár, III. 233.

⁷⁶ JAKÓ, *Erdélyi fények*, i. m. 236. — Tótfalusi Kis Miklós *Mentsége*. Szerk.: HAIMAN György. Bp., 1987. 98.

⁷⁷ Tótfalusi Kis Miklós *Mentsége*, i. m. 95. — A kárta egyetlen példánya a kolozsvári Farkas-utcai református templomban.

⁷⁸ RMK III. 3388. és 3496.

⁷⁹ RMK III. 3554.

⁸⁰ 1697-ben az *Utolsó tisztesség* című füzetben jelent meg. RMK I. 1506.

⁸¹ JAKÓ, *Erdélyi fények*, i. m. 510.

ri, 1713-tól hadadi, 1720-tól lázári református papként tevékenykedett. Újabb adat róla 1732-ből ismert, amikor Menyőben, majd 1733-tól Szilágyperecsen látta el a lelkési teendőket.⁸²

Bihari rá vonatkozó bejegyzése — „vivit in Ecclia Hadad 1713” — újabb bizonyítéka annak, hogy Biharinak a kortársairól feljegyzett életrajzi adatai nagy többségükben megfelelnek a valóságnak.

Jelentős új adat viszont az üdvözlő verset író Buzinkai Mihály neve mellett olvasható „obiit Miskolczini 1710” bejegyzés. A legtöbb írói életrajzi lexikon ugyanis e néven csak az 1683. november 23-án Gyulafehérvárott meghalt neves sárospataki, majd gyulafehérvári professzort tartja számon.⁸³ Herepei János számos adata is ugyanerre a Buzinkai Mihályra vonatkozik.⁸⁴

Buzinkai professzor Mihály nevű fiáról Buzinkai György 1685. január 9-én Fehérvárról Pataki Istvánnak írt levele tesz említést: „Az öcsém, Mihály hazament, igen szép Leopoldus tízes aranyat adtunk neki a jószágnak árában.”⁸⁵ Ifj. Buzinkai Mihályt, mint szerzót Gulyás Pál említi, de életrajzi adatok nélkül.⁸⁶ A Veszprémi P. Istvánhoz írt üdvözlő verse tanúsítja, hogy 1693-ban Utrechtben volt egyetemi hallgató. Vízaknai Briccius György naplójának 1694. szeptember 18-i feljegyzése szerint innen Hamburgba utazott.⁸⁷ Másik ismert üdvözlő verse 1693-ban Huszti Szabó István érkekezésében Leidenben jelent meg.⁸⁸ Ezt a néhány adatot egészíti ki Bihari bejegyzése, mely szerint 1710-ben Miskolcon halt meg.

A possessor-bejegyzés ebben a füzetben kissé különbözik az eddig említettektől. Az „Andreae N. Bihari” név a szokásostól eltérő, nagyobb betűkkel íródott, majd egy sorral lejjebb folytatódik Bihari ismert betűivel az „ex theca Clariſſi Georgi Batai” bejegyzés.

11. Gidófalvi V. Péter „De planctu ידן Thammuz Quarta” (Groningen, 1695. RMK III. 3939, jelzete App. H. 2770) című disputációja a következő füzetünk. A magát „Petrus V. Gidófalvi Transylv. Ungarus”-nak nevező szerző Johannes Braun, a teológia és a héber nyelv professzora előtt adta elő érkekezését 1695. június 12-én a groningeni egyetemen. Neve mellé Bihari azt jegyezte be, hogy „obiit Székini 1711. 15. Junii.”

Ez a megállapítás azért jelentős, mert lehetővé teszi, hogy az életére vonatkozó, eddigi hiányos adatok kiegészítésével immár haláláig körvonalazhassuk e szerző életútját. A róla szóló egyik közlés *A Peregrinuslevelek 1711–1750* című kiadványban jelent meg.⁸⁹ E szerint nevezett 1686-ban iratkozott be a nagyenyedi kollégiumba, később técsi rektor, majd 1693-ban a franekeri, 1695-ben pedig a groningeni egyetem hallgatója. 1707-ben Gernyeszegen református lelkész. Hogy szerzőnk a Herepei János által ismertetett számos Gidófalvi Péter közül ezzel az egykori nagyenyedi diákkal azonos, azt a disputáció is igazolja, amelyet a szerző három nagyenyedi tanárnak — Kolozsvári Istvánnak, Pápai Páriz Ferencnek és Enyedi Istvánnak — továbbá Naláczi István fejedelmi tanácsosnak, Hunyad vármegye főispánjának ajánlott.

Vízaknai Briccius György naplójának 1695. március 20-án kelt részlete a következőket közli róla: „Ment Gröningába tőlünk T. Sóthi Dávid uram Gidófalvi Péter urammal. Indultak haza 26 maji s. v.”⁹⁰ További pályáját Herepei János logikus feltevés alapján így

⁸² SZINNYEI, i. m. XIV. köt. 1545. hasáb. — ZOVÁNYI-LADÁNYI, i. m. 687. — PINTÉR Gábor, i. m. 422.

⁸³ SZINNYEI, i. m. I. köt. 1432. hasáb. — ZOVÁNYI-LADÁNYI, i. m. 107. — PINTÉR Gábor, i. m. 50.

⁸⁴ *Adattár*, III. 46–47, 59, 117, 128–129, 328, 412, 414.

⁸⁵ KONCZ, i. m. 495.

⁸⁶ GULYÁS, i. m. IV. köt. 326. hasáb.

⁸⁷ BINDER, i. m. 136. és 204.

⁸⁸ RMK III. 3807.

⁸⁹ *Adattár*, VI. 399.

⁹⁰ *Adattár*, III. 278.

ismertette: „1708-tól kezdődőleg hihetőleg az 1717. esztendőben pusztított döghalál idejéig Szék bányaváros papja volt.”⁹¹

Bihari idézett bejegyzése részben korrigálja e feltevést. Gidófalvi V. Péter élete utolsó éveiben valóban Széken működött, de nem 1717-ben, hanem 1711. június 15-én halt meg.

A Gidófalvi V. Péterre vonatkozó közlésen kívül e füzetben csupán Vízaknai Briccius György neve mellett olvasható bejegyzés, amely azonban csak ismert tényeket rögzít: „vivit Claudiopoli 1714”, majd alatta a szokásos későbbi tintával: „obiit ibidem 1720. Mense Aug.” A címlapon pedig a szokásos formában ismétlődik a possessor-bejegyzés. „Andr. Bihari ex theca Claris. Bátai.”

12. A következő füzet Bánfihunyadi Abacs Márton (megh. 1737. dec. 20. után) két részből álló disszertációja, a „De divinitate sacrae scripturae (Franecker, 1696. RMK III. 3988, jelzete App. H. 2773). A szerző tanulmányait a kolozsvári református kollégiumban kezdte, ahol 1693-ban a seniori tisztséget látta el. 1694. augusztus 5-én iratkozott be a franekei egyetemre. Az 1696. év második felében tért haza s előbb Torockószentgyörgyön, majd 1710-től Ótordán volt lelkész. A nagyenyedi egyházmegyében főjegyzővé, majd 1728-ban esperessé választották.”⁹²

Bánfihunyadi Abacs Márton több üdvözlő és gyászverset írt, de legterjedelmesebb műve a disszertációja, amelyet Röel és Vitringa professzorok előtt védett meg. Bihari mindkét esetben beírta a professzorok neve mellé elhalálozásuk dátumát: „obiit 1718”, illetve „obiit 1722”. Nem jelent újdonságot a szerzőre vonatkozó bejegyzés sem: „vivit in Ecclia O Torda 1712.”

Más a helyzet az 1. részhez üdvözlő verset írók esetében. Közülük az első Szilágyi Márton, akinek a neve mellett az „obiit in Peste 1710” bejegyzés olvasható. Ez a Szilágyi Márton nem azonos az frói életrajzi lexikonokban nyilvántartott névrokonai egyikével sem: így Szilágyi Tönköl Márton (1642–1700) református püspökkel,⁹³ a 18. század második felében élt (1748–1790) sárospataki református tanárral,⁹⁴ továbbá az ugyancsak később élt erdélyi református lelkésszel, aki Bécsben katolizált.⁹⁵

A Bihari által ismert Szilágyi Márton az RMK III-nak az alkalmi versek íróiról tájékoztató mutatójában két művel szerepel:⁹⁶ ezzel az üdvözlő versével, valamint a Szilágyi Pétert köszöntő versével,⁹⁷ amelyről még lesz szó. Biharitól azt tudtuk meg róla, hogy fiatalon, 1710-ben pestisben halt meg.

A szerzőhöz ugyancsak üdvözlő verset író Szilágyi Péterről már volt szó. Kollégiumi társak voltak Biharival, aki úgy látszik mindvégig figyelemmel kísérte életét. E füzetbe is bejegyezte, hogy „obiit 1723. 11. Aug. Enyedini.”

Az 1697 és 1710 között a kolozsvári református százszok papjaként működő Divini Pálról Herepei János gyűjtötte össze az életrajzi adatokat.⁹⁸ 1694-ben nyerte el a contrascriba tisztséget a kolozsvári református kollégiumban, majd két év múlva Marburgban folytatta tanulmányait. 1697. január 20-án választották a kolozsvári református százszok papjává s mindvégig ilyen minőségben tevékenykedett. 1710-ben pestisben halt meg. A kolozsvári református kollégiumban maradt fenn egy könyve.⁹⁹

⁹¹ *Adattár*, III. 278–279.

⁹² SZINNYEI, i. m. I. köt. 520. hasáb. — ZOVÁNYI-LADÁNYI, i. m. 45. — PINTÉR Gábor, i. m. 1.

⁹³ SZINNYEI, i. m. XIII. köt. 904. hasáb. — ZOVÁNYI-LADÁNYI, i. m. 606. — PINTÉR Gábor, i. m. 383.

⁹⁴ SZINNYEI, i. m. XIII. köt. 905. hasáb. — PINTÉR Gábor, i. m. 382.

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ RMK III. 887. 1.

⁹⁷ RMK III. 3991.

⁹⁸ *Adattár*, II. 207. és 591. — L. még: SZINNYEI, i. m. II. köt. 901–902. hasáb. — PINTÉR Gábor, i. m. 79.

⁹⁹ *Adattár*, II. 591.

Divini társa volt Biharinak a kolozsvári református kollégiumban s ő is gyászverset írt Csepregi Turkovics Mihály halotti kántájához.¹⁰⁰ Bihari halála ismert dátumát és okát jegyezte be róla: „obiit Claudiopoli 1710 in Peste”.

Az utolsó bejegyzés Viski Mártonról tájékoztat, akit a most tárgyalt disszertációban megjelent verse alapján tart nyilván az RMK III. névmutatója,¹⁰¹ valamint Pintér Gábor.¹⁰² Másutt nevét nem találtuk, pedig ő nem tartozik a pestisben fiatalon elhalt református lelkészjelöltekhez. Bihari bejegyzése szerint ugyanis „vivit in Ecclā Salánk 1713, nunc Újvárosini 1714”, vagyis 1713-ban az Ugocsa megyei Salánkon, a következő évben pedig a Nagy-Küküllő megyéhez tartozó Újvárosban élt.

A possessor-bejegyzés — „Andr. Bihari ex theca Clariſſi Bátai” — a disszertáció 1. részének címlapján olvasható. Ugyanitt a „Celeberrimo, Clarissimo ac Doctissimo Viro Dño Georgio Batai” bejegyzés befejező szavait a lap alján levágták, így nem állapítható meg, hogy Bátai P. György kitől kapta a disszertációt.

13. Bihari kis könyvgyűjteményében maradt fenn Szilágyi Péter disszertációja is, a „De rerum creatarum imprimis angelorum & hominum origine, fine, ordine, eventu...” (Franecker, 1696. RMK III. 3991. jelzete App. H. 2775). Nevezett, mint auctor és respondens védte meg munkáját Röl professor elnöklete mellett 1696. július 6-án. Szilágyi Kemény János kir. táblabírónak és négy franeckeri tanárának ajánlotta disszertációját.

A szerzőhöz intézett üdvözlő verseket Bánfihunyadi Abacs Márton, Szilágyi Márton és német nyelven Divini Pál írta. Minthogy valamennyiük neve már a korábbi disszertációkban szerepelt, érthető, hogy Bihari e füzetbe írt bejegyzései nem tartalmaznak újdonságot. Röl professor neve mellett ismétlődik az „obiit 1718”, a szerzőre vonatkozólag pedig a következő bejegyzések olvashatók: „vivit in Transylv. in Ecclā Sz. Király 1712. Professor Enyedienſ. creata 1714.”, majd későbbi írással: „obiit 1723. 11. Aug. Requiescat in Dño.” Ez utóbbi baráti megemlékezés sehol másutt nem fordul elő a Bihari által közölt számos halálozási dátummal kapcsolatban. Ezt igazolja e füzetben is Szilágyi Mártonnál az „obiit in Peste 1710”, Divini Pálnál az „obiit in Peste Claudiopoli 1710” bejegyzés. Bánfihunyadi Abacs Mártonról pedig ismétlődik a „vivit in Ecclā O Torda 1712” közlés.

A possessor-bejegyzés is a szokásos: „Andr. Bihari ex theca Clariſſi Bátai Claudiopoli”. E füzetben azonban az a korábbi bejegyzés is olvasható, amelyből kitűnik, hogy Bátai P. György magától a szerzőtől kapta a disszertációt: „Clarissimo ac Doctissimo Viro, Dño Georgio Bátai, Dño ac benevolo singulari offert Auctor.”

14. Az eddig ismertetett füzeteket Bihari N. András possessor-bejegyzésével látta el. Joggal feltételezhető azonban, hogy az App. H. 2774 jelzetű kis nyomtatvány is egykor az ő birtokában volt. E mű szerzője Divini Pál, akit a nyomtatvány címlapja már nemcsak respondensként, hanem erdélyi német lelkipásztorként említ: „Designatus in Patria Pastor Germanicus.” A „De ordine et caeremoniis missae” témáról készült disputációt (Marburg, 1696. RMK III. 4004) Divini — többek között — Bátai P. Györgynek ajánlotta.

Az ajánlás alapján feltételezhető lenne, hogy ez az értekezés is Bátai P. György gyűjteményéből került Biharihoz. Ezt igazoló bejegyzés azonban nincs a füzetben. A szerző neve mellett olvasható „obiit Claudiopoli in Peste 1710” bejegyzés viszont kissé eltérő megfogalmazásban ugyan, de háromszor ismétlődik az ismertetett nyomtatványokban s írástípusa megegyezik Bihari bejegyzéseivel. Megnyugtatóan bizonyítja tehát, hogy Divini Pál disputációja is egykor Bihari tulajdonában volt.

Más bejegyzés nincs e füzetben. Nyilván azért, mert a disputát Marburgban, Samuel Andreae teológiai doktor és professor jelenlétében tartották, akinek életútját Bihari nem kísértc figyelemmel.

*

Összegezve az elmondottakat a következőket állapíthatjuk meg. Apponyi Sándor

¹⁰⁰ Adattár, III. 213.

¹⁰¹ RMK III. 888. I.

¹⁰² PINTÉR Gábor, i. m. 424.

Hungarica-gyűjteményében Bihari N. András 14 kis könyve maradt fenn. Közülük kettőről már Apponyi közölte, hogy egykor Bihari tulajdonában voltak, további 12 füzetére ez alkalommal hívtuk fel a figyelmet. Korábban már Herepei János ismertette egy Kolozsvárott fennmaradt könyvét, így Bihari N. Andrást — eddigi ismereteink alapján — 15 könyv tulajdonosaként tarthatjuk számon. Budapestre került könyveinek most ismertetett bejegyzései bizonyára megkönnyítik az esetleg még lappangó további kötetek feltárását.

A 14 egyetemi értekezés közül 5 disputáció, 9 pedig olyan disszertáció, amelynél a szerző auctor és respondensként szerepelt, tehát önálló munkának tekinthető.

A 14 értekezés közül 7 jelent meg Franekerben, 2 Leidenben, ugyancsak 2 Utrechtben, 1–1 pedig Groningenben, Marburgban, illetve az Odera melletti Frankfurtn. Ennek ellenére a 14 szerző vagy a franekeri egyetemen, vagy ott is folytatta tanulmányait. Érvényes ez a megállapítás Bagosi Mártonra (3), Bánfihunyadi Abacs Mártonra (12), Debreceni Szabó Istvánra (2), Diószegi Sámuelre (4), Felvinczi Istvánra (10), Gidófalvi V. Péterre (11), Pelsőczy Kovács Jánosra (6), Soós Ferencre (5), Szilágyi Péterre (13), Veszprémi P. Istvánra (10), és Zentelki Istvánra (9). Ezek az adatok is jelzik, hogy a magyarországi egyetemi hallgatók különböző külföldi egyetemeken folytatott tanulmányai következtében milyen széles körben szövődtek baráti kapcsolatok a peregrináció idejében.

Nem érdekelten az sem, hogy a szóban lévő szerzők közül 6 — Bánfihunyadi Abacs Márton, Divini Pál, Soós Ferenc, Szilágyi Péter, Veszprémi P. István és Zentelki István — a kolozsvári református kollégiumban szerezte meg a külföldi egyetemek látogatásához szükséges előképzettséget. Bihari N. András e kollégiumban folytatott tanulmányai után nem ment külföldi egyetemre. Baráti kapcsolatai tehát nem a peregrináció alatt együtt töltött évek idejében alakultak ki. E kapcsolataira vet némi fényt a most ismertetett kis gyűjteménye, amelyből 6 füzetet ajándékba kapott, öt értekezést Bátai P. György tékájaiból, 1 füzetet pedig Zentelki egykori gyűjteményéből szerzett meg. Két könyvében nincs utalás az előbbi tulajdonosra.

Két kis munkát Vámfalusi Márton ajándékozott Biharinak, aki — bár korábban — ugyancsak a kolozsvári református kollégiumban folytatta tanulmányait. Hasonlóképpen Bihari előtt volt e kollégium diákja Zilahy Sebes András, aki egy kötetet tisztelte meg Bihari N. Andrást. Az ugyancsak egy könyvet ajándékozó Técsy Mihály alumnustársa volt Biharinak az említett kollégiumban. Feltehetőleg szintén a kolozsvári református kollégiumban töltött évekre vezethető vissza, hogy Soós Ferenc is példányt ajándékozott Biharinak egyetemi disszertációjából.

Kevésbé követhető nyomon Bihari és a neki könyvet ajándékozó, de lényegesen idősebb Püspöki Szilágyi János kapcsolatának kialakulása, mert ez utóbbi Nagyváradon tanult, majd külföldi tanulmányai után — 1660 januárjától — ugyanitt volt lelkész, amíg a török megszállás miatt menekülnie nem kellett.

Bihari N. András több, mint tíz évet töltött a kolozsvári református kollégiumban (1693–1704) s itt úgy látszik olyan megbecsülésre tett szert, hogy még a nálánál idősebb és külföldi akadémiát járt volt kollégiumi társai is megtisztelték disszertációjukkal, vagy közös ismerősük nyomtatásban megjelent korai munkájával.

Bihari N. András — mint láttuk — sokáig figyelemmel kísérte a birtokába került könyvek szerzőinek és üdvözlő verset íróinak az életét. Ennek köszönhető, hogy 14 füzetében igen sok új életrajzi adatot közölt kortársairól. Így Bátorkeszi F. Jánosról, ifj. Buzinkai Mihályról, Dévai Csáki Miklósról, Gidófalvi V. Péterről, Magyar Kósa Péterről, Nádudvari Sámuelről, Pelsőczy Kovács Jánosról, Rimaszombati Mihályról, Rimaszombati Kis Istvánról, Szederkényi Istvánról, Szilágyi Mártonról, Szőnyi B-ről, Szőnyi K. Gergelyről, Técsi Jánosról, Turi Katona Jánosról, Viski Mártonról és Zalányi Boldizsárról. Számos bejegyzésről volt kimutatható, hogy megállapításai megfelelnek a valóságnak, hitelt érdemlőek. Ezért érdemelnek figyelmet azok a bejegyzései, amelyek szinte alig ismert szerzőkről közölnek működési helyükre, vagy halálukra vonatkozó tájékoztatásokat.

Fentiek alapján joggal állítható tehát, hogy Bihari N. András könyveinek ismertetett együttese értékes adalékokat szolgáltat a peregrinációban részt vett magyarországi diákok — köztük alig ismert régi magyarországi szerzők — eléggé hiányos életrajzához.